

Självständigt arbete i fördjupningsämnet (Historia & Lärande)

15 högskolepoäng, grundnivå

Dokumentärfilm som didaktiskt verktyg i undervisningen om Förintelsen

En forskningsöversikt om möjligheter och utmaningar i klassrummet

Documentary Film as a Didactic Tool in Holocaust Education

A Review of Research on Opportunities and Challenges in Classroom Practice

Bachir Dawoud

Abir Al-Attar

Ämneslärarexamen, Inriktning årskurs 7-9, 240hp

Examinator: Cecilia Trenter

Självständigt arbete, Fördjupningsämnet, 15 hp

Handledare: Karen Swartz-Hammer

Datum för slutseminarium: 2026-01-13

Förord

Detta arbete har genomförts inom ämneslärarutbildningen för årskurs 7–9 vid Malmöuniversitet. Under processen har vi, Bachir Dawoud och Abir Al-Attar, tillsammans arbetat med att undersöka dokumentärfilmens roll i undervisningen om Förintelsen. Arbetet har gett oss fördjupade insikter om både historiedidaktik och de pedagogiska utmaningar som följer med att undervisa om svåra historiska händelser.

Under arbetets gång har vi haft ett gemensamt ansvar för planering och upplägg, och forskningsfrågorna formulerades tillsammans. För att underlätta arbetet och få en bredare överblick delade vi upp litteraturen mellan oss, där vi ansvarade för att läsa in oss på olika delar av forskningen. Abir hade huvudansvar för att formulera syfte och forskningsfrågor, medan Bachir ansvarade för metod och material delen. Resultatdelen arbetade vi fram gemensamt genom analys och tematisering av forskningen. Detsamma gäller slutsats och diskussion, som också skrevs i samarbete.

Vi vill rikta ett varmt tack till vår handledare, Karen Swartz-Hammer, för hennes stöd, råd och konstruktiva återkoppling som har hjälpt oss att utveckla arbetet vidare. Hennes vägledning har varit värdefull under hela processen.

Studien är ett resultat av vårt gemensamma engagemang och vårt arbete inom ramen för vår utbildning vid Malmöuniversitet. Vi tar med oss erfarenheterna från detta arbete in i vårt kommande yrke som lärare.

Abstract

This study examines how documentary films can be used as a didactic tool when teaching about the Holocaust, and what opportunities and challenges current research highlights. Based on a review of national and international studies, the analysis focuses on how documentary films influence students' emotional reactions, historical understanding, and ability to think critically about sources.

The results show that documentary films can create strong engagement and help students understand historical events through personal testimonies and visual material that make the past feel more concrete. However, research also points to several challenges. Students often view documentaries as completely truthful and may not question the filmmaker's perspective or the choices behind the film. Strong emotional reactions are common, and without support from the teacher these reactions may overwhelm students or lead to simplified interpretations of the Holocaust.

Overall, the study concludes that documentary films can be a valuable resource in Holocaust education, but only when they are framed by careful preparation, guided discussion, and opportunities for students to reflect and analyse the material.

Keywords: Documentary film, Holocaust education, History education, film in education, pedagogical use of film

Innehållsförteckning

Förord	2
Abstract	3
Innehållsförteckning	4
Inledning	5
Syfte och forskningsfrågor	6
Metod och material	6
Resultat	8
6.1 Känsломässiga reaktioner i undervisning om Förintelsen	9
6.2 Hur elever uppfattar dokumentärens trovärdighet	10
6.3 Elevers sätt att förstå och bearbeta dokumentärt innehåll	11
6.4 Didaktiska utmaningar och möjligheter	12
Slutsats och diskussion	15
7.1 Slutsatser i relation till forskningsfrågorna	15
7.2 Didaktiska perspektiv och koppling till styrdokument	16
7.2.1 Historiebruk	17
7.2.2 Historiemedvetande	17
7.2.3 Skolans uppdrag	17
Avslutande syntes och didaktiska reflektioner	18
Vidare forskning	20
Referenslista	21

Inledning

Undervisningen om Förintelsen har en central roll i både Lgr22 och Gy25, där elever ska utveckla historisk förståelse, demokratiska värderingar och förmågan att se samband mellan dåtid, nutid och framtid. Förintelsen framställs som ett unikt brott mot mänskligheten, men också som ett historiskt skeende som väcker frågor om intolerans, propaganda, rasism och ansvar. Detta gör ämnet didaktiskt komplext. Undervisningen behöver både ge kunskap om vad som hände och skapa utrymme för reflektion kring etik, mänskliga rättigheter och värderingar.

I detta sammanhang har dokumentärfilm blivit ett vanligt inslag i historieundervisningen. Dokumentärer kan visualisera historiska händelser, lyfta fram överlevandes röster och skapa både känslomässigt och intellektuellt engagemang. Tidigare studier inom historiedidaktisk forskning pekar på att dokumentärfilmer kan stödja elevers historiska lärande genom att göra innehållet mer konkret, skapa närhet till människorna i historien och underlätta förståelsen av komplexa och abstrakta frågor (Marcus & Stoddard, 2009; Deldén, 2017; Donnelly, 2020). Samtidigt betonar forskningen att dokumentärer aldrig är neutrala. De bygger på urval, perspektiv och berättartekniska val, vilket innebär att de både kan öppna och begränsa elevers förståelse av Förintelsen (Marcus & Stoddard, 2009; Balint, 2018).

Forskning visar också att dokumentärfilmer ofta väcker starka emotionella reaktioner. Dessa reaktioner kan bidra till engagemang och historisk empati, men riskerar att bli överväldigande om de inte bearbetas i undervisningen. Studier lyfter även att elever ibland uppfattar dokumentärer som absoluta sanningar, vilket gör källkritiska perspektiv särskilt viktiga. Dokumentärens starka genomslagskraft kan därmed både stödja och utmana elevernas historiska tänkande, särskilt om filmen inte följs upp genom samtal, reflektion och arbete med andra källor (Marcus & Stoddard, 2009; Donnelly, 2020).

Mot denna bakgrund är det relevant att undersöka hur dokumentärfilmer fungerar som didaktiskt verktyg i undervisningen om Förintelsen. Vilka möjligheter lyfter forskningen när det gäller engagemang, förståelse och historiskt tänkande? Och vilka risker och utmaningar framträder när dokumentärer med starkt innehåll möter skolans pedagogiska och demokratiska uppdrag? Genom att analysera nationell och internationell forskning vill denna studie bidra till en fördjupad förståelse av dokumentärfilmens roll i undervisningen om Förintelsen och de didaktiska konsekvenser detta får för lärarens arbete.

Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna studie är att undersöka hur dokumentärfilmer kan användas i undervisningen om Förintelsen och vad forskning säger om deras didaktiska värde. Studien fokuserar på vilka möjligheter dokumentärer kan ge elever när det gäller historiskt lärande, förståelse och engagemang, men också vilka utmaningar som kan uppstå eftersom ämnet både är känsligt och väcker starka reaktioner.

Målet är att få en tydligare bild av hur dokumentärfilm kan stödja elevers förståelse av Förintelsen och samtidigt knytas till skolans demokratiska och värdegrundsarbete. Syftet är också att lyfta fram vilka didaktiska överväganden lärare behöver göra för att dokumentärer ska fungera på ett sätt som verkligen hjälper eleverna i deras lärande.

Forskningsfrågor

1. Hur beskriver forskningen dokumentärfilm som ett didaktiskt verktyg i undervisningen om Förintelsen?
2. Vilka utmaningar och möjligheter pekar forskningen på i relation till elevers känslomässiga reaktioner och uppfattningar om dokumentärfilmens trovärdighet i undervisningen om Förintelsen?
3. Hur beskriver forskningen elevers sätt att förstå och bearbeta dokumentärt innehåll, samt vilka didaktiska utmaningar och möjligheter detta innebär för lärare i undervisningen om Förintelsen?

Metod och material

Arbetet bygger på en strukturerad sökprocess där forskning har sökts fram med utgångspunkt i studiens fokus på dokumentärfilm, undervisning om Förintelsen och elevers historiska lärande.

Sökningen i Swepub genomfördes med flera olika sökord, däribland *dokumentärfilm*, *Förintelsen undervisning*, *historieundervisning* och *film som läromedel*. Sökordet

dokumentärfilm gav 86 träffar. Vid genomgång av titlar framgick dock att studierna huvudsakligen behandlade andra ämnesområden än historieundervisning med fokus på dokumentärfilm och folkmord, därför sorterades dessa bort.

Vid sökning på *Förintelsen undervisning* erhöles åtta träffar. Efter genomgång av titlar och sammanfattningar bedömdes ingen av dessa studier vara tillräckligt relevant för studiens syfte. Sökordet *historieundervisning* gav cirka 250 träffar. Även här sorterades majoriteten av materialet bort efter genomgång av titlar, innehållsförteckningar och i vissa fall sammanfattningar, då studierna i huvudsak behandlade andra didaktiska frågor än dokumentärfilm och undervisning om Förintelsen. I samband med dessa sökningar identifierades Dahls (2021) doktorsavhandling *Lärdomar av folkmord*, som inkluderades i studien då den belyser undervisning och lärande om folkmord ur ett historiedidaktiskt perspektiv.

Därutöver inkluderades även Perssons licentiatuppsats, som bedömdes vara relevant för studiens fokus på historieundervisning och didaktiska perspektiv på historiskt lärande. Sammantaget innebar sökningarna i Swepub att ett begränsat antal svenska studier identifierades som relevanta för studiens syfte.

Sökningar genomfördes även i ERIC, en databas med inriktning mot pedagogisk forskning. Sökningarna genomfördes med flera olika sökord, däribland *documentary film*, *Holocaust education* och *film in education*.

Sökordet *documentary film* gav 419 träffar. Efter genomgång av titlar och sammanfattningar sorterades majoriteten av materialet bort, då studierna i många fall behandlade andra ämnen eller saknade koppling till historieundervisning. Sökordet *Holocaust education* gav 206 träffar, vilka på motsvarande sätt granskades och i huvudsak sorterades bort eftersom de inte behandlade användningen av film i undervisningen. Sökordet *film in education* gav över 1000 träffar. Vid genomgång av titlar och sammanfattningar framgick att sökningen var alltför bred, då studierna behandlade många olika ämnen och skolkontexter, och därför användes den inte vidare i urvalet.

Google Scholar användes som ett komplement till databassökningarna i Swepub och ERIC. Sökningarna genomfördes med liknande sökord som i de övriga databaserna, med fokus på dokumentärfilm och undervisning om Förintelsen. Vid genomgång av titlar och sammanfattningar identifierades en studie som bedömdes vara relevant för studiens syfte.

Denna studie, Glanz (1999), inkluderades i analysen då den behandlar didaktiska strategier för undervisning om Förintelsen och bidrar med ett praktiskt undervisningsperspektiv.

Det material som ligger till grund för analysen består av vetenskapliga artiklar, avhandlingar och licentiatuppsatser inom historie - och utbildningsvetenskap. Studierna behandlar dokumentärfilm i undervisning, undervisning om Förintelsen samt elevers historiska förståelse och känslomässiga reaktioner. Det slutliga urvalet omfattar studier av bland andra Marcus och Stoddard, Donnelly, Schweber, Deldén, Dahl, Balint och Glanz. Materialet har valts ut eftersom studierna sammantaget bedömdes vara relevanta för att besvara studiens forskningsfrågor och för att ge en bred bild av dokumentärfilmens didaktiska möjligheter och utmaningar i undervisning om Förintelsen.

Urvalet av studier baserades på två kriterier: (1) studien skulle behandla Förintelsen eller användningen av dokumentärfilm i historieundervisning, och (2) studien skulle ge kunskap om elevers reaktioner, förståelseprocesser eller didaktiska möjligheter och utmaningar. Vi valde bort forskning som handlade om spelfilm eller filmproduktion, eftersom vårt fokus är dokumentärens roll som verktyg i undervisningen. Vi exkluderade även studier som riktade sig helt mot högre utbildning.

Analysen gjordes genom att sortera studiernas innehåll i teman som svarade mot våra forskningsfrågor. Vi identifierade återkommande teman som känslomässiga reaktioner, elevers sätt att bearbeta och förstå dokumentärt material, frågor om trovärdighet och perspektiv, samt de didaktiska möjligheter och utmaningar som lyfts fram. Dessa teman utgjorde sedan grunden för resultatdelen.

Resultat

Resultatdelen är strukturerad i fyra teman som tillsammans belyser studiens tre forskningsfrågor. Teman 1–2 relaterar främst till forskningsfråga 2, medan teman 3–4 belyser forskningsfråga 3. Forskningsfråga 1 fungerar som en övergripande ram för hela analysen.

I denna resultatdel redovisas centrala resultat från tidigare forskning om användningen av dokumentärfilm i undervisningen om Förintelsen. Resultatet är tematiskt indelat för att synliggöra återkommande mönster och gemensamma utgångspunkter i studierna. Fokus ligger på hur forskningen beskriver elevers känslomässiga reaktioner, hur elever uppfattar

dokumentärfilmens trovärdighet samt hur de förstår och bearbetar dokumentärt innehåll i undervisningssammanhang.

Vidare redovisas vilka didaktiska utmaningar och möjligheter som lyfts i forskningen, med särskilt fokus på lärarens roll i att stödja elevernas förståelse och bearbetning av det material de möter. Resultatdelen syftar till att ge en samlad bild av vad forskningen visar, utan att själv värdera eller dra egna slutsatser om hur undervisning bör utformas. En mer sammanhållen tolkning av resultaten och deras betydelse för undervisning om Förintelsen förs istället i den efterföljande slutsats och diskussionsdelen.

Känslomässiga reaktioner i undervisning om Förintelsen

Forskningen visar att film och dokumentärfilm om Förintelsen ofta väcker starka känslomässiga reaktioner hos elever. Dessa reaktioner kan ta sig uttryck i sorg, förtvivlan, ilska, chock och avsky, och förekommer i både grundskolans senare år och på gymnasienivå. En återkommande förklaring i forskningen är att dokumentärer upplevs som särskilt verklighetsnära, inte minst när de innehåller personliga vittnesmål, arkivmaterial och skildringar av våld och mänskligt lidande.

Deldéns resultat bygger på en studie där hon undersöker gymnasieelevers möten med film genom intervjuer och skriftliga reflektioner, med fokus på hur elever skapar mening genom filmens användning av bild, ljud och berättande (Deldén, 2017, s. 43). Hon menar att filmens sätt att bygga mening genom ljud, bild, klippning, perspektiv och narrativ påverkar både känslor och tänkande samtidigt (Deldén, 2017, s. 34). Deldén visar att elevers tolkningar av film formas i ett samspel mellan känslomässig respons och kognitiv bearbetning, vilket innebär att känslor inte är något som ligger vid sidan av förståelsen, utan utgör en del av hur elever orienterar sig i en historisk händelse (Deldén, 2017, s. 34). När elever reagerar starkt emotionellt kan detta bli en del av hur de tolkar filmens innehåll. Samtidigt påpekar Deldén att känslor riskerar att ta över om elever inte får stöd i att sätta upplevelsen i ett historiskt sammanhang (Deldén, 2017, s. 61–62).

Balint problematiserar användningen av dokumentärfilm om Förintelsen genom att uppmärksamma hur omfattande exponering för visuellt material kan påverka elevers känslomässiga reaktioner. Hon menar att många elever redan har mött ett stort antal skildringar av Förintelsen, vilket kan påverka hur starkt de reagerar på ytterligare filmer i

undervisningen. Enligt Balint finns det en risk att upprepade möten med bilder av våld och mänskligt lidande leder till att reaktionerna försvagas och att materialet inte väcker samma eftertanke som tidigare. Hon menar därför att även känslor behöver behandlas didaktiskt, genom att elever ges tid och stöd att bearbeta det de sett (Balint, 2018, s. 139).

Även Schweber (2006, s. 46) pekar på att undervisning om Förintelsen ofta väcker starka känslomässiga reaktioner hos elever. Hon hänvisar till en undersökning genomförd vid University of Cincinnati, där lärare uppgav att över 90 procent av deras elever reagerade på undervisning om Förintelsen med känslor som sorg, avsky, misstro och ilska.

Hur elever uppfattar dokumentärens trovärdighet

Ett återkommande tema i forskningen är att elever ofta uppfattar dokumentärfilmer som mer trovärdiga än andra typer av historiskt material. Marcus och Stoddard (2009) visar att både lärare och elever i många fall betraktar dokumentärer som objektiva informationskällor, snarare än som tolkningar av historia (Marcus & Stoddard, 2009, s. 279). En förklaring till detta är, enligt Marcus och Stoddard, att dokumentärfilmens uttryck upplevs som faktabaserat. Användningen av arkivbilder, intervjuer med överlevande och en berättarröst som framstår som neutral bidrar till att elever lätt uppfattar filmen som en direkt återgivning av det förflutna (Marcus & Stoddard, 2009, s. 280).

Marcus och Stoddard (2009) hänvisar även till en studie av Marcus (2007) som undersökte hur gymnasieelever analyserade och tolkade film i historieundervisningen. Studien visar att elever i hög grad uppfattade dokumentärfilm som en korrekt och pålitlig källa till kunskap om det förflutna. När eleverna i början av skolåret fick ta ställning till påståendet ”dokumentärfilmer är korrekta och pålitliga källor till historisk information” låg medelvärdet på 4,07 av 5, och vid en uppföljande mätning i slutet av skolåret hade värdet stigit något till 4,10 (Marcus & Stoddard, 2009, s. 280).

Samtidigt problematiserar Marcus och Stoddard (2009) denna uppfattning och menar att elevernas tilltro till dokumentärfilm kan bli problematisk ur ett källkritiskt perspektiv. De visar att elever i hög grad bedömer dokumentärfilm som korrekt och pålitlig, i nivå med läroböcker och historielärare, vilket riskerar att minska deras benägenhet att granska filmens urval och perspektiv (Marcus & Stoddard, 2009, s. 280). I detta sammanhang hänvisar Marcus och Stoddard till Hess (2007), som betonar att dokumentärfilmer alltid presenterar

värdebeladda perspektiv och därför inte bör behandlas som neutrala återgivningar av historien (Hess, 2007, refererad i Marcus & Stoddard, 2009, s. 281–282).

Enligt Hess, så som han diskuteras i Marcus och Stoddards studie, bör filmens perspektiv inte döljas i undervisningen utan snarare synliggöras och analyseras tillsammans med eleverna. Genom att uppmärksamma vad som har valts ut, vilka röster som ges utrymme och vilket budskap filmen förmedlar, kan elever utveckla ett mer kritiskt förhållningssätt till dokumentärfilm som historisk källa (Marcus & Stoddard, 2009, s. 282).

Donnelly menar att elever, trots att de är medvetna om att film inte är en helt tillförlitlig historisk källa, tenderar att acceptera filmens framställning som korrekt när den används i undervisningen (Donnelly, 2020, s. 117). Först när elever möter alternativa narrativ börjar de omvärdera och nyansera sin förståelse av det historiska skeendet (s. 117).

Balint (2018) kompletterar detta resonemang genom att påpeka att dokumentärer om Förintelsen kan skapa en känsla av äkthet som gör att elever inte ifrågasätter filmens framställning av händelserna. Hon lyfter risken att filmen tappar sin betydelse om den används utan reflektion eller återkommer alltför ofta i undervisningen. Elever kan också vänja sig vid hur dokumentärer är uppbyggda, vilket innebär att även mycket svåra historiska skeenden riskerar att uppfattas som förenklade. När starka historiska händelser blir rutinmässiga inslag riskerar elever att tappa känslan av allvar eller förlora förmågan att uppmärksamma centrala detaljer. Balint menar att trovärdighet inte enbart handlar om att filmen förmedlar korrekta fakta, utan också om hur ofta och i vilket sammanhang filmen används. Om elever möter liknande material upprepade gånger eller utan tydlig ram riskerar filmen att förlora sin verkan, även om innehållet i sig är korrekt (Balint, 2018, s. 139–140).

Deldén (2017) lyfter hur elevers bedömningar av filmers trovärdighet formas i mötet mellan filmens berättelse och elevernas egen samtidserfarenhet. Med utgångspunkt i Seixas forskning om historisk film visar hon att elever tenderar att uppfatta filmer som mer trovärdiga ju mer de liknar den egna tiden och ju närmare filmens etiska hållning upplevs ligga elevernas egna moraliska föreställningar (Deldén, 2017, s. 24).

Elevers sätt att förstå och bearbeta dokumentärt innehåll

Forskningen visar att elevers bearbetning av dokumentärt material är en komplex process där känslor, tidigare erfarenheter och narrativa strukturer samspekar. Donnelly (2020) lyfter att

både minne och affekt spelar en central roll i utvecklingen av historiskt medvetande, och att narrativ är avgörande för hur det förflutna förstås (s. 116). Hon visar också att just filmens förmåga att väcka känslor och skapa minnesvärda intryck är en av de främsta anledningarna till att historisk film används i undervisning (Donnelly, 2020, s. 116).

Donnelly (2020) visar att film kan stödja elevers historiska tänkande genom att främja historisk empati och historisk föreställningsförmåga, vilket gör att elever kan skapa mening kring det förflutna genom filmens berättelse. Samtidigt pekar hon på att dokumentära representationer ofta blandas samman med historisk kunskap i elevers minne, vilket gör att filmer integreras i deras förståelse av historiska händelser (s. 117).

Donnelly (2020) visar att elevers möte med historisk film präglas av ett samspel mellan känslomässiga reaktioner och intellektuell bearbetning, där dessa processer verkar samtidigt i förståelsen av det förflutna (s. 120). Filmens narrativa och visuella uttryck gör den ofta både engagerande och minnesvärd för elever, inte minst genom att elever skapar en relation till de människor och berättelser som skildras. När elever möter överlevandes vittnesmål eller bilder av människor som utsatts för lidande kan detta bidra till meningsskapande och utveckling av historisk empati. Samtidigt visar Donnelly (2020) att de emotionella reaktionerna i många fall stannar vid engagemang och intresse, om filmvisningen inte följs upp genom samtal, reflektion och annan didaktisk bearbetning i undervisningen (s. 120).

Marcus och Stoddard (2009) visar att elever ofta uppfattar dokumentärfilm som ett sammanhängande narrativ där historiska skeenden framstår som mer överblickbara än i lärobokstexter, vilket kan underlätta orienteringen i komplexa historiska händelser (s. 280–281). Samtidigt problematiserar de denna tilltro och menar att elever i undervisningssammanhang ofta accepterar filmens tolkning utan att kritiskt granska dess urval, perspektiv och berättarstruktur. Därmed riskerar dokumentärfilmens sätt att presentera fakta att i hög grad prägla elevernas fortsatta förståelse och tolkningar av det historiska skeendet (Marcus & Stoddard, 2009, s. 281).

Marcus och Stoddard (2009) betonar att elever i hög grad litar på dokumentärfilm som källa till historisk kunskap, vilket gör det särskilt viktigt att undervisningen synliggör filmens perspektiv och urval. De menar att dokumentärfilmer inte bör fungera som fristående källor, utan behöver kombineras med andra material och perspektiv för att elever ska kunna utveckla ett mer kritiskt förhållningssätt (Marcus & Stoddard, 2009, s. 283).

Didaktiska utmaningar och möjligheter

Dokumentärfilmer kan vara ett mycket starkt didaktiskt verktyg i undervisningen om Förintelsen, men de för också med sig en rad utmaningar som behöver hanteras på ett genomtänkt sätt. I forskningen framhålls dokumentärfilm ofta som en resurs som kan skapa en tydligare bild av historiska skeenden och göra dem mer begripliga för elever. Marcus och Stoddard (2009) menar att dokumentärer erbjuder konkreta berättelser som kopplar samman individuella erfarenheter med större historiska processer. Detta kan enligt Marcus och Stoddard stödja elever i att förstå mer komplexa historiska sammanhang, särskilt när de möter överlevandes vittnesmål eller autentiska bilder (2009, s. 281). Dokumentärens form gör det också möjligt att presentera flera perspektiv och visa hur olika grupper påverkades av händelserna, något som Marcus och Stoddard framhåller som en fördel i jämförelse med mer traditionella läromedel (2009, s. 281).

En annan didaktisk utmaning handlar om risken för förenklade tolkningar. Marcus och Stoddard (2009) visar att elever ofta uppfattar dokumentärfilm som objektiv och trovärdig, vilket kan leda till att filmens berättelse tas för en fullständig sanning utan reflektion över urval, perspektiv eller filmskaparens intentioner (s. 280). De menar därför att dokumentärfilm i undervisningen behöver kompletteras med andra källor och följas av samtal där filmens uppbyggnad och perspektiv synliggörs (Marcus & Stoddard, 2009, s. 283). Detta ligger i linje med Glanz (1999), som framhåller att undervisning om Förintelsen bör ge elever möjlighet att bearbeta stoffet genom olika aktiviteter och material, så att de möter flera sätt att förstå och tolka historien, snarare än en enda given berättelse (Glanz, 1999, s. 554).

Liknande didaktiska utmaningar lyfts av Glanz (1999) i *Ten Suggestions for Teaching the Holocaust*. Glanz framhåller att känsloladdat material i undervisningen om Förintelsen bör användas med varsamhet och följas av samtal eller reflektion (Glanz, 1999, s. 555). Enligt Glanz bör film inte användas i syfte att chocka elever, utan ingå i en undervisningsplan där elever ges möjlighet att arbeta vidare med sina intryck (Glanz, 1999, s. 555).

Samtidigt betonar Glanz att personliga berättelser och vittnesmål kan utgöra ett värdefullt inslag i undervisningen, då de skapar närhet och engagemang hos eleverna. Enligt Glanz visar dock en enskild berättelse endast en begränsad del av verkligheten och behöver därför sättas in i ett större sammanhang samt kompletteras med andra perspektiv för att ge en mer nyanserad förståelse (Glanz, 1999, s. 553).

En tydlig möjlighet som lyfts i forskningen är dokumentärfilmens förmåga att göra historien mer levande och konkret för eleverna. Donnelly (2020) visar att filmens narrativa form och audiovisuella uttryck kan stödja utvecklingen av historiskt medvetande genom att skapa starka minnesbilder och känslomässigt engagemang kring det förflutna. Detta engagemang kan i sin tur väcka intresse för att förstå historiska skeenden i ett vidare sammanhang (Donnelly, 2020, s. 115).

Donnelly (2020) betonar att den inlevelse som dokumentärfilm kan väcka inte är ett mål i sig, utan en del av ett tolkningsarbete där elever försöker förstå och skapa mening kring det historiska innehållet. Enligt Donnelly kan undervisning som tar tillvara elevernas engagemang bidra till att de utvecklar en djupare förståelse för hur det förflutna hänger samman med nutiden (2020, s. 121).

Donnelly (2020) visar att elevers känslomässiga engagemang i historisk film inte i sig leder till historisk förståelse, utan behöver kopplas till kritisk bearbetning av filmens berättelse och jämförelser med andra historiska källor för att bidra till ett fördjupat historiskt meningsskapande (Donnelly, 2020, s. 121).

Dahl (2021) visar att elever ofta tenderar att förenkla folkmord genom att dela in människor i tydliga kategorier av offer och förövare, där historiska aktörer framställs som antingen goda eller onda. Enligt Dahl innebär detta att elevernas förståelse riskerar att präglas av svartvita tolkningar av offer och förövare, vilket kan begränsa deras möjligheter att förstå hur och varför folkmord kunde äga rum. Han framhåller att undervisningen därför behöver synliggöra de historiska processer och strukturer som låg bakom händelserna, för att elever ska kunna utveckla en mer nyanserad och fördjupad förståelse (Dahl, 2021, s. 81–82).

Schweber (2006) visar att starka känslomässiga reaktioner i undervisningen om Förintelsen inte alltid leder till en fördjupad historisk förståelse. Hon beskriver hur undervisningsmaterialet i vissa fall kan bli överväldigande för både elever och lärare, särskilt när elever möter starka vittnesmål eller våldsamma bilder. Schweber använder begreppet "*Holocaust fatigue*" för att beskriva situationer där den emotionella belastningen leder till trötthet, tvekan eller motstånd mot fortsatt arbete med ämnet (Schweber, 2006, s. 45).

Studien visar vidare att denna emotionella överbelastning kan påverka lärarnas didaktiska val, exempelvis genom att vissa dokumentärfilmer eller vittnesmål undviks i klassrum där man förväntar sig starka reaktioner eller konflikter, särskilt i sammanhang där Förintelsen lätt kopplas till samtida politiska frågor (Schweber, 2006, s. 46).

Samtidigt betonar Schweber (2006) att lärarens utmaningar inte enbart kan förstås utifrån elevernas känslomässiga reaktioner. Hon beskriver hur det stora utbudet av dokumentärfilmer om Förintelsen kan göra det svårt för lärare att välja lämpligt undervisningsmaterial, och hur *The New York Times* till och med ställde frågan om det finns "för mycket av det dåliga" när det gäller Förintelsedokumentärer (Schweber, 2006, s. 45). Schweber lyfter även exempel från franska skolor där undervisningen om Förintelsen i vissa fall har tonats ned eller tagits bort, bland annat på grund av oro för politiska konflikter och fientliga elevreaktioner (Schweber, 2006, s. 46).

Slutsats och diskussion

Slutsatser i relation till forskningsfrågorna

Genom denna genomgång framträder slutsatsen att dokumentärfilm kan utgöra ett betydelsefullt verktyg i undervisningen om Förintelsen, men endast när den används inom en tydligt genomtänkt didaktisk ram. Sammantaget visar studien att dokumentärer påverkar elevers förståelse på flera nivåer, känslomässigt, kognitivt och tolkningsmässigt, vilket kan bidra till att göra historiska skeenden mer begripliga och meningsfulla. Samtidigt pekar resultaten på en central begränsning. Den starka emotionella påverkan som dokumentärer ofta väcker kan utan tillräckligt stöd, riskera att ta över och försvåra en djupare historisk förståelse. En övergripande slutsats är därför att dokumentärens pedagogiska potential är starkt beroende av hur undervisningen organiseras och hur elevernas reaktioner ges utrymme att bearbetas.

En annan tydlig slutsats är att elever ofta ser dokumentärer som mycket trovärdiga. Filmens form uppfattas som äkta, vilket gör att elever kan ta till sig berättelsen utan att reflektera över filmskaparens val, perspektiv eller syften. Sammantaget innebär detta att dokumentärer både kan bidra till att förtydliga historiska skeenden och samtidigt riskera att presentera en förenklad bild. En viktig slutsats är därför att undervisningen behöver ta upp källkritik, inte bara kring texter utan även när elever arbetar med dokumentärer.

En ytterligare slutsats är att dokumentärfilmer kan hjälpa elever att skapa en mer sammanhållen förståelse av Förintelsen. Många elever upplever att dokumentärer gör det lättare att se hur individer, händelser och strukturer hänger ihop. Samtidigt innebär denna tydlighet en risk för att elever tar över dokumentärfilmens tolkning i stället för att själva skapa

sin egen förståelse genom arbete med flera källor. En central slutsats är därför att lärarens roll blir avgörande i att binda samman dokumentärens berättelse med historiska fakta och i att tydliggöra att varje dokumentär är en tolkning av historien, inte en neutral återgivning.

Sammantaget kan studien sammanfattas i att dokumentärfilm rymmer stora didaktiska möjligheter i undervisningen om Förintelsen, bland annat genom att väcka engagemang, stärka historisk empati och göra komplexa historiska skeenden mer begripliga. Samtidigt visar genomgången att dessa möjligheter endast realiserar när dokumentären används i samspel med andra undervisningsformer, där samtal, frågor, kontextualisering och arbete med flera källor ges utrymme. En övergripande slutsats är därför att dokumentärer inte kan ersätta annan undervisning, utan fungerar bäst som en del av ett större och medvetet undervisningsarbete kring Förintelsen.

Diskussion: Didaktiska perspektiv och koppling till styrdokument

När studiens slutsatser sätts i relation till skolans uppdrag blir det tydligt att dokumentärfilm kan bidra med viktiga didaktiska möjligheter, men endast när den används på ett genomtänkt sätt. I både Lgr22 och Gy25 betonas att historieundervisningen ska utveckla elevernas förmåga att förstå historiska skeenden, använda källor samt resonera om orsaker och konsekvenser. Dokumentärfilm kan stödja detta arbete genom att ge elever tillgång till berättelser och vittnesmål som inte alltid ryms i läroböcker. Samtidigt förutsätter detta att läraren synliggör att även dokumentärer utgör tolkningar av historia och inte neutrala återgivningar av det förflutna.

I Lgr22 framhålls att undervisningen ska bidra till att elever utvecklar kunskaper om Förintelsen, mänskliga rättigheter och demokratiska värderingar. I detta sammanhang kan dokumentärfilm utgöra ett betydelsefullt verktyg, eftersom den ger elever möjlighet att möta de människor, handlingar och beslut som formade historien. Samtidigt betonar styrdokumentet att undervisningen ska utveckla elevernas källkritiska förmåga, vilket innebär att dokumentärer inte bör uppfattas som självklara sanningar. I arbetet med dokumentärfilm blir det därför centralt att läraren synliggör vilka val som gjorts i filmen, vilka röster som lyfts fram och vilka som inte kommer till tals. På så sätt kan undervisningen bidra både till elevernas historiska förståelse och till att skolan fullföljer sitt demokratiska uppdrag.

Ett annat viktigt perspektiv som framträder i relation till styrdokumentet är att undervisningen ska genomföras på ett sätt som gör att alla elever känner sig trygga och har möjlighet att delta. Studier visar att dokumentärer om Förintelsen ofta väcker starka reaktioner, vilket kan fungera både som en didaktisk möjlighet och som en utmaning. Utifrån detta blir lärarens uppgift att skapa en undervisningsmiljö där elever ges utrymme att ställa frågor, uttrycka känslor och reflektera tillsammans. Detta är centralt för att elever inte ska fastna i chock, rädsla eller frustration, utan ges möjlighet att omvandla sina reaktioner till historisk förståelse och kunskap.

Historiebruk

När dokumentärer används i undervisningen blir det tydligt att de inte bara skildrar historia utan även använder den för ett syfte. Detta kan förstås i relation till begreppet historiebruk, som utgår från att historia alltid används med ett syfte, exempelvis för att informera, påverka eller väcka känslor. Dokumentärer om Förintelsen bygger på urval, perspektiv och berättarteknik, vilket gör att elever behöver förstå att filmen är en tolkning av det förflutna. I Lgr22 står det att undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla förmåga att kritiskt granska, tolka och värdera källor samt att förstå hur historia används i olika sammanhang. Detta gör historiebruk särskilt relevant i arbetet med dokumentärer. Genom att analysera varför en film framställer händelser på ett visst sätt kan elever utveckla en mer medveten syn på hur historia skapas och används, både i undervisningen och i samhället i stort.

Historiemedvetande

Dokumentärer kan också stärka elevers historiemedvetande. Med historiemedvetande avses här förmågan att förstå hur dåtid, nutid och framtid hänger samman, ett perspektiv som lyfts tydligt i Lgr22. När elever möter vittnesmål och berättelser om Förintelsen får de möjlighet att se hur individuella erfarenheter kan kopplas till större historiska processer. Detta ligger i linje med styrdokumentens mål. I Lgr22 framhålls att undervisningen ska hjälpa elever att utveckla kunskaper om historiska förhållanden, skeenden och gestalter samt förstå hur det förflutna har påverkat och fortsätter att påverka vår samtid. Även Gy25 betonar att elever ska kunna resonera om historiska samband och konsekvenser. När dokumentärer används på ett genomtänkt sätt kan de därför bidra till att elever utvecklar ett mer sammanhängande

historiemedvetande, där de inte enbart lär sig vad som hände under Förintelsen, utan också varför det är relevant för dagens samhälle och framtida värderingar.

Skolans uppdrag

Forskning, bland annat av Schweber, visar att vissa lärare i praktiken undviker dokumentärer eller undervisning om Förintelsen av rädsla för starka reaktioner eller konflikter i klassrummet. I relation till skolans uppdrag att aktivt motverka främlingsfientlighet och antisemitism framstår detta som särskilt problematiskt. Dokumentärfilm kan vara ett kraftfullt verktyg i arbetet med dessa frågor, men förutsätter att läraren känner sig trygg och förberedd. Utifrån studiens slutsatser blir det därför tydligt att lärare behöver didaktiska strategier för att möta svåra frågor, hantera starka känslor och stödja elever i tolkningen av det de ser.

Genomgången visar att dokumentärfilm kan skapa engagemang och bidra till förståelse av komplexa historiska samband, men endast när den omges av samtal, analys och kontextualisering. Detta är förenligt med styrdokumentens betoning på kritiskt tänkande, källkritik och historisk kunskap. Dokumentärfilm kan därmed utgöra ett betydelsefullt inslag i undervisningen om Förintelsen, förutsatt att den ingår i en tydlig pedagogisk ram där elever får stöd att förstå, bearbeta och ifrågasätta det de möter.

I samband med denna kunskapsöversikt finns det också anledning att reflektera över vissa begränsningar i det källurval som ligger till grund för studien. De studier som ingår är genomförda inom västerländska utbildningskontexter och tar sin utgångspunkt i ett utbildningsvetenskapligt perspektiv. Detta innebär att resultaten främst speglar hur dokumentärfilm används och förstås i undervisning om Förintelsen inom dessa sammanhang.

Studiens källurval är dessutom inriktat på forskning som behandlar undervisning i grundskolans senare år och gymnasiet. Studier som fokuserar på högre utbildning har därför inte inkluderats, eftersom syftet varit att belysa dokumentärfilmens didaktiska betydelse i skolkontexter som är relevanta för ämneslärarutbildningen. Flera av de studier som ingår fokuserar i hög grad på elevers känslomässiga reaktioner och upplevelser i mötet med dokumentärfilm, medan det finns mindre forskning som undersöker hur arbetet med dokumentärfilm påverkar elevers historiska kunskaper på längre sikt.

Även om studiens huvudsakliga fokus ligger på dokumentärfilm, ingår viss forskning som behandlar spelfilm i undervisningen, särskilt i relation till elevers meningsskapande och

känslomässiga bearbetning. Spelfilm används dock inte som ett självständigt analysobjekt, utan främst som ett didaktiskt jämförelsematerial.

Avslutande syntes och didaktiska reflektioner

Utifrån forskningsfrågorna framträder det tydligt att dokumentärfilmens didaktiska potential inte ligger i filmen i sig, utan i hur den används och bearbetas i undervisningen. Forskningen visar att dokumentärer kan fungera som en brygga mellan faktakunskap och förståelse genom att kombinera historiskt innehåll med visuella och narrativa uttryck. Detta kan hjälpa elever att orientera sig i ett komplext historiskt skeende som Förintelsen, där abstrakta begrepp som ideologi, byråkrati och strukturellt våld annars kan vara svåra att greppa. Samtidigt visar studierna att just denna styrka också kan bli en svaghet om undervisningen inte problematiserar filmens berättarform.

När det gäller den första forskningsfrågan visar forskningen att dokumentärfilm ofta beskrivs som ett effektivt verktyg för att skapa engagemang och motivation. Elever upplever att dokumentärer gör historien mer levande och begriplig genom möten med konkreta berättelser, vittnesmål och visuella bevis. Detta kan stärka elevers historiska empati och bidra till att de ser Förintelsen som något som drabbade verkliga människor, snarare än som ett avlägset historiskt faktum. Forskningen visar dock att empati inte automatiskt leder till historisk förståelse. För att dokumentärfilm ska fungera didaktiskt krävs att läraren hjälper eleverna att koppla de emotionella upplevelserna till historiska sammanhang, begrepp och förklaringsmodeller.

Den andra forskningsfrågan belyser de risker och utmaningar som uppstår när dokumentärfilm används utan tillräcklig didaktisk medvetenhet. En central utmaning är att elever ofta uppfattar dokumentärer som objektiva och fullständiga återgivningar av det förflutna. Forskningen visar att detta kan leda till att elever inte ifrågasätter filmens urval, perspektiv eller berättarteknik, utan i stället accepterar filmens tolkning som sanning. Detta riskerar att begränsa elevernas historiska tänkande och deras förståelse av historia som något som alltid tolkas och konstrueras. Därför pekar forskningen på vikten av att dokumentärer används som analysobjekt snarare än som slutgiltiga kunskapskällor.

Flera studier betonar också att lärarens didaktiska val är avgörande för hur elever bearbetar dokumentärt material. Förförståelse, tydliga frågeställningar och strukturerad uppföljning

framstår som centrala faktorer för att dokumentärer ska bidra till lärande. Utan dessa inslag riskerar elever att fastna i starka känslor eller dra förenklade slutsatser om komplexa historiska processer. Forskningen visar att samtal, skrivuppgifter och jämförelser med andra källor hjälper elever att distansera sig från filmens narrativa kraft och i stället analysera innehållet mer kritiskt.

Sammantaget visar forskningen att dokumentärfilm kan fungera som ett kraftfullt didaktiskt verktyg i undervisningen om Förintelsen, men endast när den används med tydlig didaktisk intention. Dokumentärer behöver placeras i ett sammanhang där elever ges möjlighet att både känna, tänka och ifrågasätta. Detta innebär att läraren har en central roll i att balansera filmens emotionella påverkan med historisk analys och källkritik. På så sätt kan dokumentärfilm bidra till att uppfylla undervisningens mål om historisk förståelse, kritiskt tänkande och demokratiska värderingar, snarare än att enbart fungera som ett stödjande eller känslomässigt inslag i undervisningen.

Vidare forskning

Denna kunskapsöversikt visar att dokumentärfilm kan spela en viktig roll i undervisningen om Förintelsen, men den pekar också på flera områden där mer forskning behövs. Ett tydligt behov som framträder i forskningen är fördjupad kunskap om hur elever bearbetar dokumentärfilm över tid. Flera studier fokuserar på elevers omedelbara reaktioner och tolkningar, men det finns mindre forskning om hur mötet med dokumentärfilm påverkar elevers historiska förståelse på längre sikt. Vidare studier skulle därför kunna undersöka hur elever minns, omtolkar och använder dokumentärt innehåll efter avslutad undervisning.

Forskningen visar också att lärarens roll är avgörande för hur dokumentärfilm tas emot och bearbetas, men det finns begränsat med studier som fokuserar på lärarens egna erfarenheter, osäkerheter och didaktiska överväganden. Framtida forskning skulle kunna rikta större uppmärksamhet mot hur lärare planerar, genomför och följer upp arbete med dokumentärfilm, samt vilka stödstrukturer som kan underlätta undervisning om ett så känsloladdat och komplext historiskt skeende som Förintelsen.

Slutligen finns det anledning att undersöka hur dokumentärfilm fungerar i olika klassrumskontexter. I dagens skola möter elever undervisning om Förintelsen utifrån skilda kulturella, sociala och politiska erfarenheter. Vidare forskning skulle kunna belysa hur

dokumentärfilm uppfattas och tolkas i mångkulturella klassrum, samt hur undervisningen kan anpassas för att skapa förståelse, dialog och trygghet för alla elever. Genom sådan forskning kan kunskapen om dokumentärfilmens roll i undervisningen om Förintelsen fördjupas ytterligare.

Referenslista

Balint, J. (2018). *Between seeing and understanding: Teaching documentary film and the Holocaust*. *Australian Humanities Review*, 63, 138–143.

Deldén, M. (2017). *Perspektiv på historiefilmslitteracitet: En didaktisk studie av gymnasieelevers historiska och emotionella meningsskapande i mötet med spelfilm* (Doktorsavhandling). Umeå universitet.

Dahl, S. (2021). *Lärdomar av folkmord: Undervisning och lärande som historisk tolkning och orientering* (Doktorsavhandling). Stockholms universitet.

Donnelly, D. (2020). Using films in the development of historical consciousness: Research, theory and teacher practice. *History Education Research Journal*, 17(1), 114–131.

Glanz, J. (1999). *Ten suggestions for teaching the Holocaust*. *Social Education*, 63(6), 362–364.

Marcus, A. S., & Stoddard, J. D. (2009). The inconvenient truth about teaching history with documentary film: Strategies for presenting multiple perspectives and teaching controversial issues. *The Social Studies*, 100(6), 279–284.

Schweber, S. (2006). *Holocaust fatigue: Teaching it today*. *Social Education*, 70(1), 44–50.

Skolverket. Läroplan för grundskolan.

<https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-lgr22-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>

Skolverket. Läroplan för gymnasieskolan.

<https://www.skolverket.se/undervisning/gymnasieskolan/laroplan-gy25-for-gymnasieskolan>